

24509

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

Ångermanland

Högsjö sn

Dahlberg, E. J. 1960.

U.L.M.A.: s frigel. M. 82 Matordning
och bordsseder.

14 H. 42

24509

Svar på frågelista nr 82.

Ångermanland
Hägarö en

Matordning och bordseder.

I. Matordning.

1. Beteckning för måltid: måh, vad, (-vard)
Användning av ordet mål; betydelsen måltid.
måhmälla.

2. Beteckning för olika måltider vilka avse
måltidens kvalitet: skrävmåh (skroomål)

3. Beteckning för tid för måltid, dags att äta:
matdaks, ättdaks.

4. Beteckning för tid mellan två mål: mel-
lamål

5. Beteckning för litet ^(mellan) mål, avsett att stilla
den värsta hungern: skäpata (man gör till
matskäpet och tar sig en bit mat)

7. De måltider som voro gängse i bygden
under vinter tiden: frukost, middag,
och kvällsmål.

Tiderna för målen var beroende på

om karlfolket hade utgöra (skogsarbete, gödselkörning), eller något innegöra (träskning, slöjd). Hade man utgöra äts frukosten kl. 7 fm., matsäcksmaten (om sådan medhades) kl. 12, kvällsmål kl. 7 em.

Var man hemmavid flyttades frukosten fram till inmot kl. 9 fm., middag kl. 1 em., kvällsmålet till kl. 8 em. Alla dessa tider variera åtskilligt.

Till frukost äts: smör, bröd, ost, halstrad, saltströmming, välling av något slag såsom klimpvälling, flätvälling, pärgoymsvälling. I utkyle mot vällingen kunde man få kornmjölsgröt, som blivit över sen föregående kväll, som uppvärmts i mjölk och helle oppvärmtgröt.

Middagsmålet kunde bestå av: potatis, smör, bröd, halstrad eller kokt saltströmming, samt efteråt någon soppa: drekassoppa dricksoppa, surmjällsoppa,

Kvällsmålet bestod av kornmjölsgröt och mjölk. (Mjölken var för det mesta blå-
+Bonn eller sur). Tärgröt potatisgröt äts
för ombyte till kväll.

Utom uppräknade matslag kunde före-
komma: blökannans, fläsk, pellsa (pölsa),
pärstampa, pärsalat, pärpannkaka,
vafflär av kornmjöl, klivring (en fäsk
mjölsås kokad i fläskfloth), kall kornmjöls-
gröt från dagen förut, ärter, och någon
gång bruna köror.

8. Den ljusa årstiden hade man följande mål-
tider: maravay kl. 6 fm., frukost kl. 9, mid-
dag kl. 1, aftavay kl. 5, kväll 8-10 tiden.

Tid släpptid då man var ute mycket
tidigare kunde man ta en extra matbit
så man redde sig till maravaftin.

Detta extra mål kunde bestå av smör på
en tjakkakäffring eller kallgröt om det
fanns. Maravay bestod av en tjakkakäff-
ring med smör på samt en gamost skiva

och kaffe, hade man fått hem slåttans-
krännvinet varkades det också en sup
(på de gårdar där man använde stBTT), frukost
och middag äts det i regel samma
sorts mat som är uppbeskrivad i punkt 7,
affavan utgjordes av en halv kaka pikkä
brö med smör och gammast, kvällsmat
endast gröt och mjolk.

9. Beskrivning för vardagsmat: vBddass-
vessta (vardagligtvis?). Om en person
kom på besök och som husmor gärna
vill undfågne med mat, efter som det
just nu är måltid säger säger hon
något urskuldande, "var så god och
sätt dig till bordet och få dig en mat-
bit fast dä ä bBaa vBddassvessta (bara
till vardag).

Pöndagsmaten skilde sig från var-
dagsmaten endast vad beträffar middagen.
Då fick man kött och patatis och

köttssoppa i vilken det var klimp, morot
skivar, kålrotshitar och dill. En annan
söndag kunde det vankas bruna bönor
och stekt fläsk samt en saft-soppa. Totalt
salet var maten mängen söndagsmiddag,
i vanliga fall fanns det något reserverat
i matväg ifall man fick förväntade
som var opåräknat. Det fanns ja inte
dåfortiden konserver att ta till man
fick i stället laga så det fanns vet-
mjöl, risgrön, fläsk och kött, mjolk och
grädde.

10. Sovel: söväk, sövä. Sovel är mat-
fett, säson: smör, fläsk och flott,
fetgrök kokad i flott, messmör, ost.

Den förr mycket vanliga sökbullen
(se Kåpjo målet) ansågs som nödsovel.
Sammanställningar fek söväk, jet-
söväk. Då sovel fattades var man
söväklös. Då något var flottigt kunde

man säga att det var sövhätt att ta i.

En mycket fet och tjock person fick hela söväthä södd (sovelsudd), indra beteckningar för sovel: mat

Sammanfattande namn för all mat som ej är sovel: grov föda, gullslan (gudslän), att äta bara ett slags mat alla mål kallas att man äter eny ska.

11. Benämning att äta grundligt av enklare rätt, så att den bättre maten ska bli drygare: brytä ännärr (bryta under)

En oerfaren och nygift matmor beklagade sig över att det gick åt för mycket sovel. Hon fick då rådet att brytä ännärr om hon ändå. Hon kunde inte komma ihåg vad brytä gällde, men tänkte på "brytä" granis som läggs för förstugubron. Nå var det så enkelt att brytä ännärr så nog skulle hon

göra det. Hon brötk grannskivster, hackade dem i småbitar lade dem i ett fat och öste gröt över. Då tyckte hon att hon hade brötbäsmär

12. Matsäck är den mat som lagts in i mat-säcksknyttet, - korgen, - kubben.

De olika tillfällen då folk från landsbygden måste leva på matsäck: skogsarbete då avståndet till hemmet är för långt, så att det inte här sig att gå hem till middags; bärplockning; fiskelurer; vallning av kreatur; höbärgning i avlägsna liggande ålabbörr.

Man kunde ha matsäck för hela veckan vid: kolning; skogsarbete långt från hemmet; timmerflottning.

Beteckning för utrusta matsäck: läggå ti matsäckjänn.

13 Beteckning för mat lämplig att ha till matsäck: maträcksmat.

Matsäcksmateria kunde vara: smör och bröd
(för det mesta bredda smörgåsar), ost, mes-
smör, torkat kött mjölk, pannkaka.

Det talas om en snål bondtjänst som
lade i kora halstrad saltströmming och
bröd till matsäck som mannen fick
vid skogsarbete.

14 Matsäcken förvårdades i: läderväska, knyttä,
korg kont.

16. Det förekom att barn som kom på besök
fick en liten smörgås med något på,
t.ex. köttskiva, mes-smör, ost, gjövt direkt
ur handen. Äldre och i synnerhet
kvinnor kunde vederfaras detsamma.
Höll man på med ystning av getmjölk,
hände det att, om barn kom på besök,
som fick en bit nysvogavn ost, som
kallades ostmyln.

II. Bordsseder.

18. Beteckning för bordskäve: boff böv (bordsböv);

för att läsa till bords: läsa på koff, läsa koffkänna. De äldre läste i regel bost, karnen läste hägt. Tid hägtidliga tillfällen säson vid krällap, karndop, var det någon som läste bordskännen hägt medan gästerna stod vid bordet. Var prästen närvarande var det han som läste.

19. Då matsäck äts utombes den kalla ärtiden fisk huvudkanaden sitta på. Under måltiden satt kvinnorna karhuvsade, men det förekom också att de hade huvräkhä (balsduken) på i olika ställningar.

20. Husbondens plats vid matbordet i köket, var den bordsändan som var närmast väggisängen. Man kan kalla det för inre ändan av bordet.

I regel hade familje medlemmarna särskilda platser vid matbordet. Om det kom någon utombestående

som skulle äta kunde platsordningen bli förändrad. Kvinnan hade likaväl som männen plats vid bordet. Födorädsfolk satk också tillsammans med familjen vid bordet; det fall då de inte bodde för sig själva i födorädsstugan. På längt det fanns plats fingo även barnen sitta till bords med de övriga. De minsta som inte kunde klara sig själva fick sitta i mors och fars knä och bli matade.

21. För att förenkla diskningen hade hushållsmedlemmarna sin egen matsked.

Den mat som äts med sked kallades simat skedmat. Sådan mat sattes fram på bordet i ett skenfat. Ur detta fick de ätande, endera äta ur själva fatet eller med slev ösa till sig efter behag på en tallrik.

Matskeden slickades av och sattes under

ULMA 24509. E. J. Dahlberg. 1960

ÅNG. HÖGSJÖ

Frgl. M 82

Landsmålsarkivet Uppsala. 24509
E. J. Dahlberg 1960. HÖGSJÖ
ÅNG.

bordet i en sälja av läder. I samliga
kusthåll hade dom en skedstall på
innersidan av köksskåp dörren

Var familjen liten hade man var sina
tallrikar som städlovligt rengjor-
des med elst avskrapning av skulor
och matrester, och ibland slickas
rena med tungan. Sedan sattes
de undan i skåpet tills nästa mål-
tid.

Det var emellertid inte alla som
gjorde på detta sätt, utan kärleu
diskades och kokades innan, de
sattes i skåpet.

De gamla minns inte när kniv och
gaffel började användas. Dock minns
man att när man åt potatis grep
man tag i den med ena handen
och skalade med fingrarna.

Skalningen kunde även gå till så

ULMA 24509. E. J. Dahlberg. 1960
ÅNG. HÖGSJÖ
Frgl. M 82

Landsmålsarkivet Uppsala. 24509
E. J. Dahlberg 1960. HÖGSJÖ
ÅNG.

att pärann köts i t. sedan kläms-
des innehålllet i pärhalvan ut
direkt in i munnen.

22. Det serverade köttet var styckat
i småbitar som lagts i ett fat.

Var och en fick ta för sig i smedve-
tande om att det hela skulle räcka
till för alla vid bordet. För det en-
bart kött och körd som åts, kunde
man lägga köttet på brödet och
ifall detta (brödet) var mjukt, sälla
det kring köttet så att det blev en
stut. (Samma gjorde man med strö-
ming. Då blev det strömningsstut.)

Man var inte särskilt noga med att
inte fingrarna fick beröra sowlak.

Tillbredandet av smöret på en smör-
gås, användes oftast tummen, därav
kommer uttrycket tummad smörgås.

25. Brist på bordskick hade den som

Landsmålsarkivet Uppsala. 24509
E. J. Dahlberg 1960. HÖGSJÖ
ÅNG.

ULMA 24509. E. J. Dahlberg. 1960

ÅNG. HÖGSJÖ

Frgl. M 82

roffade åt sig för mycket av sovet och den godaste maten och lät krödet vara.

Ita ghepskt ärluka maten, släppa väder under måltiden ansågs också för dåligt bordskick. Repa (rapa) fisk man mer än gärna, det var beviset att man var mätt, man stängde spjällä.

26. Bebeckning för vila efter dagens huvudmål: vilä medda, vilä ne matu. Middagsvilan borde vara en timma men kunde förkortas efter omständigheterna.

Det var i slättertid och middagsmålet var ätet, och middagsvilan skulle ta vid, då sa husmor i gården, nu moru sømmu ji vilä, kan ji gå ut å ärlipä lia medan ni vilar kan ni gå ut och slipa liarna.

ULMA 24509. E. J. Dahlberg. 1960
ANG. HÖGSJÖ
Frgl. M 82

27. När man kom in i en gård under det
att de innevarande höll på att äta
sade man: Guss för en smaklig måltid.

Tillägg till punkt 7.

Maträtterna kunde vara högst olika
i olika hem. En flicka berättade att
när hon tjänade hos en bonda, åt
den hornmjölsgröt arton gånger i ve-
kan. - En annan flicka som nu är rikt
är talade om att där hon tjänade fick
hon endast fem pålägg än strömming
till middag.

Högsjö den 10 oktober 1960
E. J. Dahlberg

ULMA 24509. E. J. Dahlberg. 1960
ÅNG. HÖGSJÖ
Frågl. M 82